

Відділ наукової систематизації

Уляна Красник

завідувач сектору авторитетного контролю відділу каталогізації нових надходжень та організації електронного каталогу Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» ЛННБУ ім. В. Стефаника

Аліна Сахарова

провідний бібліотекар відділу каталогізації нових надходжень та організації електронного каталогу Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» ЛННБУ ім. В. Стефаника

Стаття розкриває процес становлення відділу наукової систематизації як окремої структурної одиниці ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відображено основні етапи розвитку процесу класифікації творів друку за різними класифікаційними таблицями.

Ключові слова: *відділ наукової систематизації, класифікація творів друку, класифікаційні таблиці, предметизація літератури, систематичні каталоги, алфавітно-предметний покажчик, каталогізація.*

This paper reveals the process of development of scientific systematization department as a separate library unit. It reflects the main stages of history of classification process of publications on different criteria in Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine.

Keywords: *department of scientific systematization, classification of publications, classification criteria and tables, subject classification, systematic catalogs, alphabetic index, cataloging.*

Статья раскрывает процесс становления отдела научной систематизации как отдельной структурной единицы ЛННБУ им. В. Стефаника. Отображены основные этапы развития процесса классификации печатных произведений по разным классификационным таблицам.

Ключевые слова: *отдел научной систематизации, классификация печатных изданий, классификационные таблицы, предметизация литературы, систематические каталоги, алфавитно-предметный указатель, каталогизация.*

Історія відділу систематизації починається 28 березня 1940 р. [2, арк. 1]. Спочатку він називався відділом систематичних каталогів, який був частиною сектору опрацювання книжок і каталогів. Цей сектор складався з двох відділів:

- систематичних каталогів,
- каталогізації і алфавітних каталогів.

Із впровадженням нової радянської системи опису літератури та її каталогізації відділ систематичних каталогів отримав завдання скласти систематичний каталог (далі СК) та відповідний покажчик до нього на всі фонди бібліотеки. Відділ систематичних каталогів в свою чергу поділявся на дві групи:

- індексації;
- організації СК.

Керівником відділу СК було призначено професора філології, доцента, дослідника слов'янської літератури *п. Мар'яна Якубця* [2, арк. 2].

До середини травня 1940 р. літературу опрацьовували за старими правилами опису, картки розставляли в старих алфавітно-предметних каталогах.

Питання створення нових каталогів, їх кількість та принципи організації обговорювались на нараді при директорові 15 лютого 1940 р. Особлива дискусія точилась навколо реального каталогу. Вирішувалося, яким він має бути: систематичним чи предметним. Результатом наради стало рішення про створення алфавітного та систематичного каталогів для нових надходжень. Ці каталоги повинні були мати два ряди: кириличним і латинським шрифтами. Також було порушено питання про створення каталогів на фонди окремих відділів та кабінетів.

У травні 1940 р. з Києва (ЦНБ) прибула на постійну роботу група бібліотекарів. З цього моменту розпочинається опрацювання літератури за новими правилами опису та класифікаційних схем.

Початок формування СК припадає на червень 1940 р. В цьому ж році в систематичний каталог вже було влито понад 25 000 карток. Тоді ж було розпочато роботу над систематичним покажчиком періодичних видань. На кінець 1941 р. систематичні каталоги були організовані майже у всіх відділах і кабінетах бібліотеки, а також складено схеми розташування фондів. Налагоджено

систематизацію літератури, для чого було розроблено класифікаційні схеми Бібліотеки АН УРСР у Києві (Доброжанського), десяткова система (Шамуріна); десяткові схеми іноземних бібліотек; класифікаційна схема Книжкової Палати СРСР. Впродовж цього періоду проводиться робота зі схемою визначників, розробляються класифікаційні схеми для відділів і кабінетів бібліотеки. З цією метою запрошуються фахові консультанти (музикознавці, картографи та ін.). Наприкінці 1940 р. розпочато складання алфавітно-предметного покажчика до класифікаційної схеми. У 1941 р. продовжено розробку схеми топографічних індексів, деталізовано окремі розділи класифікаційної схеми з укладанням алфавітних покажчиків до них, відредаговано окремі розділи СК. Війна перервала всі внутрішні бібліотечні процеси, в тому числі і створення каталогів.

З 1946 р. працівники відділу систематичних каталогів продовжують комплексну роботу з СК, вивчають теоретичні питання, пов'язані з організацією в бібліотеці єдиної системи каталогів, розробляють регламентуючі документи, інструкції тощо. Зокрема, у 1947 р. відновлено роботу з організації систематичного покажчика періодичних видань. На виробничій нараді 17 червня 1948 р. було розглянуто питання про перевірку і впорядкування систематичних каталогів за індексами й алфавітом.

У 1949 р. у відділі опрацювання була створена група СК, яку очолив старший бібліотекар *Володимир Гумецький*. Свою бібліотечну діяльність він розпочав у 1939 р. в Науковому товаристві ім. Шевченка. Пан Володимир Гумецький зробив значний внесок в організацію систематичних каталогів нашої бібліотеки.

Завданнями групи СК були: індексація літератури, розміщення карток до СК, курація СК у відділах і кабінетах бібліотеки, консультації з питань тематичного пошуку літератури в СК.

З 1949 р. для систематизації нових надходжень літератури у бібліотеці розпочали використовувати таблиці десяткової класифікації Русінова.

Зважаючи на скарги щодо аполітичності СК і «для посилення роботи та забезпечення марксистської методології при впорядкуванні каталогу, з 16.07.1949 р. керівництво групою доручили членові КПРС *Сакк З. П.*» [7, арк. 1].

За розпорядженням дирекції від 6.12.1949 р. здійснювати допомогу читачам в користуванні каталогами повинні були працівники відділу обслуговування, проте за стан каталогів і надалі відповідав завідувач відділу опрацювання [8, арк. 1].

У 1950 р. штат відділу опрацювання зазнає скорочення [5, арк. 14], відповідно були проведені необхідні перестановки і зміни в технологічному процесі. Як корисне нововведення зазначається, що індексатори займаються систематизацією літератури і відтепер самостійно розставляють картки до СК.

На початку 1950-х рр. каталоги переглядаються за змістом і картки — на предмет наявності творів, які не вписуються у марксистсько-ленінську ідеологію, а також на застарілу літературу з технічних дисциплін, всі вилучені картки переносяться до службової частини каталогу. Ревізії зазнали 135 каталожних скриньок, було вилучено близько 4 000 карток. Проведена робота стала основою для створення службової частини СК, яку розташували в ізольованому від читачів приміщенні [5, арк. 15]. Таким чином був закритий доступ до української художньої та історичної літератури довоєнного часу.

Нові рубрики, які створювали в читацькому СК, відображали тогочасне політичне, економічне і культурне життя країни. Проводилась цілеспрямована політизація СК (перевантаження СК творами класиків марксизму-ленінізму, постановами Комуністичної партії і Уряду, висловлюваннями керівників Уряду). Цікавим прикладом може стати Розпорядження від 7.02.50 р. «завідувачеві відділу опрацювання розробити на 10.02.50 р. план заходів реорганізації СК на основі рішень ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань з метою перетворення каталогу з реєстраційного в дійсне знаряддя виховання читачів в дусі комунізму», в результаті чого СК став більш рекомендаційним і пропонував читачеві нову літературу виключно під марксистсько-ленінським кутом зору) [9, арк. 1]. «Залишаючи в принципі схему Русінова, всі відділи каталогу доповнюються новими рубриками. Розділи наповнено творами класиків марксизму-ленінізму, постановами партії та уряду. Всього написано 4 785 карток» [5, арк. 16].

З метою подальшого вдосконалення СК, вивчалися, доповнювалися та змінювалися класифікаційні схеми. Література з

питань техніки і природничих наук систематизувалася за десятковими таблицями Русінова, а для розділів суспільно-політичних і гуманітарних наук працівники бібліотеки розробили класифікаційні схеми. Безумовно, такі комбіновані класифікаційні схеми були недосконалыми.

У 1950 р. питання про нову класифікаційну схему ББК підіймає Бібліотека ім. Леніна (Москва) [6, арк. 4]. А наступного, 1951 р., на Вченій Раді нашої бібліотеки вже розглядається Проект нової бібліотечної класифікації.

З часом каталожна група отримує статус окремого сектору і в складі трьох чоловік підпорядковується відділу опрацювання. Контролює діяльність сектору відділ фондів і обслуговування читачів. Вивчаючи архівні матеріали, можна зробити висновок, що сектор обслуговування читачів при каталогах впродовж 50-х рр. неодноразово змінював свою підпорядкованість. Сектором керували відділи опрацювання, обслуговування, бібліографії, фондів.

У 1954 р. складено систематичну картотеку авторефератів, яка стала підгрунтям СК авторефератів. Фактично, до середини 50-х років центральна система каталогів бібліотеки була вже в основному сформована з урахуванням обсягу, змісту, структури фондів, чисельності і складу читачів, характеру їх запитів, організації бібліотечно-бібліографічного обслуговування.

Після всесоюзної наради-семінару (Москва, 1966) з питань впровадження нової класифікаційної схеми (ББК) та стажування окремих працівників у Державній бібліотеці СРСР ім. Леніна, Вчена Рада нашої бібліотеки 19 січня 1967 р. прийняла рішення щодо переведення систематичних каталогів бібліотеки на нову схему класифікації — ББК [1, арк. 1]. Було схвалено перспективний план переведення на ББК систематичних каталогів, організовано індивідуальне та групове навчання працівників, а також стажування окремих працівників у відділі систематизації ДБЛ (Москва). Сектор систематизації було укомплектовано відповідними спеціалістами-галузевиками: математик, хімік, інженер, 2 філологи та 4 працівники з вищою бібліотечною освітою. Для методичного забезпечення цієї роботи було розроблено декілька інструктивно-методичних документів про переведення СК на таблиці ББК, впровадження загальних типових поділок і практику

організації СК, складено картотеку технологічних процесів сектору систематизації.

З 1968 р. розпочалась робота з переведення СК на таблиці ББК. Всього передбачалося перевести на ББК 1 500 каталожних скриньок, що складало приблизно 1 500 000 карток. Проведено перегрупування СК відповідно до структури ББК з наступною її пересистематизацією. У межах розділів проведено деталізацію із застосуванням таблиць загальних, територіальних і спеціальних типових поділок. До кожного розділу, після його перегрупування, було складено картковий алфавітно-предметний покажчик (АПП), який був скороченим або повним варіантом АПП, вміщеного в кінці кожного галузевого випуску ББК. Окрім класифікації літератури у секторі також проставлялись поличні індекси на підручні фонди спеціалізованих відділів і читальних залів. Для цього було розроблено відповідні таблиці поличних індексів. Проведено також роботу з переведення на ББК систематичних каталогів спеціалізованих відділів і читальних залів. Перегрупування СК згідно з таблицями ББК завершилось у 1971 р.

Наступним кроком стала покарткова пересистематизація і редагування систематичного каталогу. Цей процес тривав понад 20 років і завершився у 1985 р. Весь комплекс центральних систематичних каталогів було переведено на ББК. До цього комплексу належать такі систематичні каталоги: читацький та службовий книг кириличним і латинським шрифтами, авторефератів, періодичних видань кириличним і латинським шрифтами, а також каталог літератури для службового користування. Паралельно були складені АПП до об'єднаного розділу «Ж/О. Технічні науки».

Для всіх каталогів бібліотеки характерна єдність принципів організації нових надходжень, що забезпечує однотипність методики опису і оформлення каталожної картки, що полегшує пошук певного видання або додаткової інформації.

В організацію систематичних каталогів та його вдосконалення зробили значний внесок такі працівники бібліотеки: *Етель Вітчевська, Володимир Гумецький, Єлизавета Володарська, Ірина Бонішко*.

3.12.1979 р. наказом № 313 тодішнього директора бібліотеки Є. М. Стасюка сектор систематизації і систематичних каталогів було реорганізовано в окремий відділ [4, арк. 1]. До його структури

увійшли три групи індексаторів, які систематизували літературу за такими галузями: технічні науки, суспільно-політичні і гуманітарні науки. З 1991 р. після приєднання до відділу групи обслуговування читачів при каталогах, у відділі сформувалися 2 сектори:

— сектор систематизації,

— сектор прийому читацьких вимог та обслуговування читачів при каталогах.

Сектор прийому читацьких вимог та обслуговування читачів при каталогах понад двадцять років очолювала *Марія Гаврилова*, високий рівень кваліфікації та ерудованість якої сприяли стрімкому і якісному розвитку пошукової системи наших каталогів. За час існування сектору тут працювали такі висококваліфіковані бібліотекарі як *Казимир Жолкевський* та *Любов Романович*. Зараз сектор очолює *Богдана Мартинюк-Лотоцька*. Сьогодні в секторі прийому читацьких вимог та обслуговування читачів при каталогах працюють: *Марія Гаврилова*, *Богдана Мартинюк-Лотоцька*, *Віра Улицька*.

В часи перебування та перші роки незалежності України працівники відділу систематизації зробили перші кроки деполітизації СК бібліотеки, адже ні для кого не секрет, що в радянські часи читацький каталог виконував не тільки інформаційну роль, але й ідеологічну. Першим етапом цієї роботи стало очищення систематичного каталогу від аналітичних карток на твори класиків марксизму-ленінізму та матеріалів КПРС. В радянський період наявність таких карток була обов'язковою. Кожна комісія, яка перевіряла якість та політичну спрямованість СК, перш за все звертала увагу на факт «очолювання» тематичних підрозділів творами класиків марксизму-ленінізму та матеріалами КПРС. Другим етапом цієї роботи було всебічне та наукове розкриття книжкових скарбів бібліотеки. Ця робота велась в декількох напрямках:

1. Всебічне відображення в СК літератури про Україну. Для цього було покартково переглянуто службову частину систематичного каталогу, який містив вилучені свого часу з політичних міркувань картки і був недоступним читачам бібліотеки. Тепер ці картки було повернуто на свої місця в систематичний каталог; доповнено і збагачено такі розділи СК як: історія, релігія, економіка, право, політичні науки, література, мистецтво. Ці видання в радянські

часи були недоступними пересічному читачеві, тому що він просто не був поінформований про їх існування у нашій бібліотеці.

2. Систематизатори брали участь у каталогізації книг відділу спецфондів, який налічував у своїх фондах багатотисячну колекцію видань до 1939 р., і т. зв. «антисовєтські видання». Працівники відділу переглянули тисячі книг українською та іноземними мовами. За допомогою класифікаційних таблиць кожне видання, кожна одиниця збереження отримала своє місце в систематичному каталозі бібліотеки і стала доступною для кожного читача.

Властиво, робота з класифікації цієї літератури змусила систематизаторів переглянути класифікаційні схеми ББК і відкоригувати їх до вимог часу, адже схеми ББК використовувались для класифікації літератури з 1969 р., були дуже заполітизовані і використовувати їх надалі було практично неможливо. Крім фондів спеціального збереження до бібліотеки бурхливим потоком почала надходити література від української діаспори, розкиданої по всьому світу. Систематизатори щодня відкривали для себе і для читачів забуті, а то й незнані сторінки української історії, імена достойників і вчених.

3. Використовуючи всі можливості таблиць ББК (мобільність індексів, таблиці допоміжних ділень), знання та досвід систематизаторів, відділ взявся за розроблення нових розділів класифікаційних таблиць. У своїй роботі працівники відділу використовували всі можливі довідкові видання та будь-які додаткові джерела інформації (консультації науковців і викладачів львівських вузів, колег-систематизаторів з інших великих бібліотек України).

Першою ластівкою в цій величезній роботі було розроблення класифікаційної схеми з права України. Таблиці ББК давали змогу відображати питання розбудови радянського права. З 1991 р. широким потоком почала надходити література з питань держави і права України. Спочатку систематизатори розробили і деталізували розділ «Х5 Держава і право України», який мав структуру, запозичену з розділу «Х6 Радянська держава і право». З середини 90-х рр. систематизатори почали використовувати у своїй роботі класифікаційну схему Парламентської бібліотеки України «Х9(4Ук) Держава і право України», самостійно її доповнюючи і деталізуючи.

Наступним для суцільної переробки і деталізації став розділ «ТЗ(4Ук) Історія України». Робота з вдосконалення і деталізації цього розділу не припинялась до 2008 р.

Аналогічні процеси відбувались практично у всіх розділах СК. Завдяки проведеній роботі були наново організовані цілі розділи СК, що було достойно оцінено як читачами, так і працівниками сектору обслуговування читачів при каталогах. З працівниками сектору постійно проводилась консультативна робота, яка допомагала їм швидко і якісно орієнтувати читачів у мільйонах карток систематичного каталогу, спрямувати читача до відповідної скриньки, показати відповідний роздільник, за яким читач мав знайти потрібну йому літературу.

Систематизатори організовували декілька розділів СК з наповненням літературою після 1991 р. видання. Це, насамперед, стосувалось таких розділів як: «Економіка. Економічні науки», «Політика. Політичні науки», «Держава і право України», «Педагогіка. Педагогічні науки».

Змінили свою структуру з виокремленням української тематики такі розділи СК як: «Збройні сили України», «Історія філософії», «Преса України», «Етнографія України», «Музеї України», «Архіви України», «Навчальні заклади України» та ін. До 2008 р. сектор систематизації налічував 7 працівників: зав. відділу систематизації *Аліна Сахарова*, гол. бібліотекар *Тамара Алексеева*, провідний бібліотекар *Валентина Ариба*, зав. сектору *Ярослава Єрмолович*, провідний бібліотекар *Уляна Красник*, гол. бібліотекар *Тетяна Мойсєнко*, провідний бібліотекар *Любов Романович*.

З 2007 р. почалась комп'ютеризація бібліотечних фондів.

У березні 2008 р. зав. відділу систематизації *Аліна Сахарова* з групою бібліотекарів ЛНБ ім. В. Стефаніка відвідали бібліотеку Національного університету «Києво-Могилянська академія», де отримали перші знання і навички роботи в бібліотечній комп'ютерній системі *Aleph*, яка тепер успішно впроваджується у бібліотеці.

Відділи комплектування, систематизації та опрацювання літератури були обладнані сучасними комп'ютерами і при каталогізації книжок почали використовувати формат MARC 21 і класифікаційні схеми УДК. Раніше процес каталогізації складався із таких процесів: у відділі систематизації нова література класифікувалась за галузями знань, далі кожен спеціаліст займався індексацією

літератури згідно із схемами ББК. Після індексації книжки надходили у відділ опрацювання, де, фактично, і здійснювався повний опис нових надходжень.

З переходом на класифікаційні схеми УДК і комп'ютеризований опис книжок, процес каталогізації змінився. Систематизатори вносили індекс УДК, предметні рубрики та локальний розстановочний шифр для читальних залів і кабінетів бібліотеки, далі книжки переміщались у відділ опрацювання, де завершувався бібліографічний опис. Процес каталогізації був недосконалим і після навчання працівників на бібліотекознавчих студіях у Варшаві, відділи систематизації та опрацювання були формально об'єднані в одне Відділення каталогізації. Тепер кожен каталогізатор вносить індекс УДК, предметні рубрики, локальний розстановочний шифр для читальних залів і кабінетів бібліотеки і повний опис у форматі MARC 21 самостійно. Наказом директора № 161 від 28.12.2007 р. відділ систематизації увійшов до складу Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» [3, арк. 1].

1. Засідання Вченої Ради від 19 січня 1967 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1366. — 25 арк.
2. Наказ № 18 по Філіалу Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові від 28 березня 1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2. — 3 арк.
3. Наказ № 161 по Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника від 28 грудня 2007 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — 2 арк.
4. Наказ № 313 по Львівській Бібліотеці Академії Наук УРСР від 3 грудня 1979 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2286. — 2 арк.
5. Річний звіт про роботу Львівської Бібліотеки Академії Наук УРСР за 1950 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 270. — 53 арк.
6. Річний план роботи Відділу опрацювання на 1950 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 278. — 6 арк.
7. Розпорядження по Львівській Бібліотеці Академії Наук УРСР від 16 липня 1949 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 204. — 1 арк.
8. Розпорядження по Львівській Бібліотеці Академії Наук УРСР від 6 грудня 1949 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 204. — 1 арк.
9. Розпорядження по Львівській Бібліотеці Академії Наук УРСР від 7 лютого 1950 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 262. — 1 арк.